Expresívny slovník liberálov a konzervatívcov: kto z koho?

Expressive vocabulary of liberals and conservatives: nip and tuck rivalry

Abstrakt

Kultúrna vojna sa v súčasnosti týka najmä kultúrno-etických tém a rozdeľuje spoločnosť na liberálno-progresívnu a konzervatívnu časť. V ich vzájomných sporoch je intenzívne prítomná aj emocionalita, iracionalita, posudzovanie. To sa prejavuje, o. i., v slovníku, ktorý obsahuje pestrú paletu expresívnych slov. Expresívne výrazové prostriedky prítomné v novinových komentároch sme podrobili podrobnej lexikálno-sémantickej analýze a v tomto príspevku zhŕňame svoje najdôležitejšie zistenia týkajúce sa kvantity expresívneho vyjadrovania, naratívnych línií, miery adresnosti, útočnosti, irónie, obraznosti. Porovnávame liberálnu a konzervatívnu vzorku a aktualizujeme Lakoffovu tézu o odlišných morálnych systémoch konzervatívcov a liberálov a následne o odlišných diskurzoch, metaforách i slovách.

Abstract

Today, cultural war mainly concerns cultural and ethical topics and divides the society into liberal-progressive and conservative parts. In their mutual controversies, emotionality, irrationality, and judgment are also intensely present. This can be seen, o. i., in a vocabulary that contains a variety of expressive words. We have subjected the expressive words present in newspaper columns to a detailed lexical-semantic analysis, and in this paper we summarize our most important findings concerning the quantity of expressive words, narrative lines, degree of addressability, aggression, irony, imagery. We compare the liberal and conservative samples and update Lakoff's thesis about the different moral systems of conservatives and liberals, and subsequently about different discourses, metaphors, and words.

Prečo liberáli nenechali nitku suchú na ministrovi Krajčím a s jeho nástupcom sú spokojní bez ohľadu na to, ako manažuje pandémiu? Prečo konzervatívci hovoria o prezidentke zásadne s úškrnom, alebo aspoň s dešpektom? Prečo liberálni karikaturisti robia z Anny Záborskej príšeru s horiacou fakľou v ruke a Milana Krajniaka nenakreslia bez križiackeho brnenia a plášťa? Prečo konzervatívci odmietajú vo vojnovom prezidentovi Zelenskom vidieť hrdinu a aj v situácii, keď (mu) ide o život, upozorňujú na jeho kanadský progresívny strih?

Náčrt problému

Zdá sa, že konzervatívne a liberálne predsudky hrajú až príliš veľkú rolu v bežných aj ďalekosiahlo významných politických a spoločenských postojoch a rozhodnutiach. Netreba chodiť okolo horúcej kaše a hľadať pre tento jav korektné vysvetlenia a pomenovania – sme v **kultúrnej vojne** (Hunter 1992, 2009).

Tento pojem však akceptuje a používa iba jedna strana zápasu – tá konzervatívna. Podobne sa iba na tejto strane hovorí o prirodzenom zákone, o tradičných hodnotách, o rodovej ideológii alebo o LGBT propagande. Liberálna strana považuje tieto termíny a skutočnosti, ktoré označujú, za konzervatívne konštrukty, a to dokonca konštrukty zavádzajúce a dehonestujúce. Liberáli majú svoju **vlastnú terminológiu** a neupustia od výrazov ako homofóbia, rodová

identita, inklúzia a inkluzívny jazyk; a skratku LGBT budú zásadne písať v čo najdlhšom tvare (LGBTQI+...).

Hovoria konzervatívci a liberáli iným jazykom? Americký lingvista George Lakoff (2002) tvrdí, že áno – že slová sú definované v závislosti od konceptuálnych systémov a liberáli aj konzervatívci vychádzajú zo zásadne odlišných systémov. Lakoff hovorí o morálnych systémoch, z ktorých vyrastajú odlišné diskurzy, odlišné metafory, odlišné slová. Takže ak chcú liberáli pochopiť, ako konzervatívci používajú svoje slová, musia pochopiť konzervatívny konceptuálny systém, a naopak. V rámci svojich vlastných systémov totiž používajú jedni aj druhí odlišné témy, odlišné spôsoby usudzovania, odlišné výrazy. Čo je bežné slovo pre jedných, je významné pre druhých. Ba čo znie rovnako a zdá sa byť tým istým slovom, znamená u tých druhých niečo iné. Takže liberáli a konzervatívci, keď aj hovoria o tom istom, si nerozumejú. Podľa Lakoffa je „tým istým", spoločným východiskom a základnou ideou pre oboch rodina – ale veľmi odlišne chápaná.

K tomuto neporozumeniu v racionálnej rovine sa pridružuje emocionálny postoj. Ten sa v jazyku vyjadruje tzv. **expresívnymi výrazmi** – slovami poznačenými hodnotením a emóciou „nápadne" (inherentné expresíva: *kresťanisti, hnedučký, nímand*) alebo „nenápadne", vzhľadom na kontext (adherentné expresíva: *križiak* v parlamente, *dúhová* rodina, progresívny *jakobín*) (Zima 1961). Zaujímavé je, že o tomto expresívnom výrazive, najčastejšie v role nadávok, alebo aspoň nelichotivých pomenovaní, si jedna i druhá strana myslia, že tak hovoria najmä tí druhí. Konzervatívci majú pocit, že liberáli ich častujú nevyberanými urážkami, a liberáli sa cítia utláčaní konzervatívnou verbálnou agresiou.

Metodológia

Ako je to naozaj? Túto otázku sme si položili v rámci rozsiahleho lexikálno-sémantického výskumu mediálnych textov. Popri iných výskumných otázkach sme sa sústredili aj na to, aké expresíva používajú na adresu konzervatívcov liberáli a naopak. V akom množstve, akého druhu, komu adresované... Do **výskumnej vzorky** sme zaradili päť médií: tri konzervatívne (*Konzervatívny denník Postoj, Denník Štandard, Christianitas*) a dve liberálne (*SME, Denník N*). Liberálne boli iba dve preto, lebo ich produkcia je jednak veľmi bohatá a už tieto dva denníky poskytli do vzorky viac materiálu než všetky tri konzervatívne médiá dokopy, a jednak je veľmi homogénna, takže by bolo zbytočné nosiť viac dreva do lesa. Medzi konzervatívne médiá sme zaradili aj portál *Christianitas* považovaný z hľadiska štandardov novinárskej práce za neseriózne médium manipulatívna narábajúce s polopravdami (Kramara 2020), zaraďované dokonca medzi konšpiračné a dezinformačné weby (Hardoš 2022). Naším cieľom však nebolo hodnotiť pravdivosť a seriózność, ale zachytiť rozšírené, mienkotvorné konzervatívne a liberálne názorové texty.

Tab. č. 1: Zloženie výskumnej vzorky.

médiá		celkový počet textov		počet textov s expresívami		podiel textov s expresívami	
konzervatívne	Postoj	58	236	14	87	24%	37 %
	Štandard	61		16		26%	
	Christianitas	117		57		49%	
liberálne	Denník N	143	307	47	141	33%	46 %
	SME	164		94		57%	
spolu		**543**		**228**		**42%**	

Do vzorky sme preto zahrnuli výlučne postojové žánre, ako sú komentáre, glosy, analýzy, stĺpčeky, fejtóny (nie spravodajstvo). Zbierali sme ich v časovom intervale 13 mesiacov, od júla 2020 do júla 2021, pričom sme vyberali také, ktoré sa priamo alebo okrajovo dotkli niektorej z tém kultúrnej vojny (konzervatívno-liberálneho sporu).

Zistenia

Expresívne výrazy obsahovalo v priemere 42 % textov. Najmenej expresív sme našli v *Postoji* a v *Štandarde* – nachádzali sa približne v štvrtine skúmaných názorových textov. *Christianitas* ich mal dvojnásobok. Najviac expresív však obsahovali texty denníka *SME.* V liberálnej vzorke bol z tohto hľadiska umiernenejší *Denník N* s tretinovým podielom expresívnych textov.

Keď sme získanú „zbierku" expresívnych výrazov tematicky rozdelili, ukázalo sa, že konzervatívci aj liberáli používajú pri hovorení o „tých druhých" **paralelné naratívy**. Vykryštalizovalo sa nám sedem tematických skupín:

1. Konzervatívci aj liberáli vidia tých druhých ako radikálnych, fanatických, zaslepených, zideologizovaných, nanucujúcich svoju ideológiu všetkým ostatným, a to aj nevyberanými prostriedkami.
2. Navzájom si vyčítajú príklon k zločinným ideológiám a režimom 20. storočia: liberáli sú pre konzervatívcov (neo)marxisti a konzervatívci pre liberálov (neo)nacisti alebo fašisti.
3. Na oboch stranách badať istý vzťah k revolučnému charakteru ideológie – konzervatívci sa k novátorskej zmene stavajú negatívne a liberálom vyčítajú revolučné sklony a pripomínajú im revolučné dedičstvo nielen boľševizmu, ale aj Veľkej francúzskej revolúcie; liberáli zasa konzervatívcom vyčítajú „reakcionárske" postoje.
4. Obe skupiny sa zároveň vymedzujú voči aktuálnej progresívnej ideológii – konzervatívci ju odmietajú, kritizujú a zosmiešňujú, kým liberáli vidia v jej odmietaní postoj nenávisti, diskriminácie, necitlivosti a neúcty, a ten pranierujú.
5. Významnú úlohu hrá v konzervatívno-liberálnom spore kresťanské náboženstvo a vzťah k nemu. Táto naratívna línia je typická pre liberálov, ktorí konzervativizmus viac-menej stotožňujú s kresťanstvom a hojne používajú expresívne výrazy naviazané naň. Konzervatívci zas majú liberálov za antiklerikálov, pohanov, neznabohov.
6. S tým súvisí morálne posudzovanie druhej strany, intenzívne, pre zmenu, najmä medzi konzervatívcami, ktorí vidia liberálov ako morálne vyprázdnených, ba až zvrátených a neštítiacich sa rozličných ohavností. Liberáli sa opierajú o menej expresívne koncepty pokrytectva, klamstva, podvodu.
7. Významnú kategóriu expresívnych invektív predstavujú označenia súvisiace s hlúposťou, mentálnou nedostatočnosťou, nedovzdelanosťou, nechápavosťou, argumentačnou slabosťou, prípadne smiešnosťou druhej strany. Tento naratív je intenzívnejšie prítomný a expresívnejšie vyjadrovaný na liberálnej strane (konzervatívci sú *primitívni, zadubení, tragikomickí* – jednoducho blbí), kým konzervatívci uplatňovali voči liberálom o niečo láskavejší prístup, dokazujúc najmä ich argumentačnú slabosť a zúfajúc si nad tým, ako niektoré skutočnosti „nevidia". Okrem jemnejšieho konzervatívneho a ostrejšieho liberálneho slovníka bol v súvislosti s naratívom hlúposti badateľný aj rozdiel v kvantite: odkaz na nejakú formu

protivníkovej mentálnej nedostatočnosti sme našli v 13 % konzervatívnych a 18 % liberálnych textov.

Tab. č. 2: Naratívne línie v hovorení o „tých druhých“.

	konzervatívci	**liberáli**
RADIKÁLNOSŤ	*fanatický, radikálny, ultraliberálny, beštiálny, šialený, totalita, diktatúra, propaganda, cenzúra, suprematisti*	*fanatický, radikálny, ultraradikálny, ultrakonzervatívny, populistický, autoritársky, cenzúra, suprematisti*
MARXIZMUS/ FAŠIZMUS	*neomarxistický, boľševický, utopický, komsomolci, súdruhovia, úderka*	*fašistický, klérofašistický, nacistický, neonacistický, rasistický, nacionalistický, ľudácky, krajne pravicový*
REVOLÚCIA	*tyrania, teror, revolúcia, jakobíni*	*reakcionársky*
PROGRESÍVNA IDEOLÓGIA	*dúhový, ružový, woke, homoideológia, transideológia, homodiktát, nenávisť*	*homofóbny, transfóbny, sexistický, nenávisť*
NÁBOŽENSTVO	*antiklerikáli*	*fundamentalistický, katolícko-fundamentalistický, bigotný, klerikálny, stredoveký, demagogický, dogmatický, ultrakresťanský, kléro-fašistický, inkvizícia, križiaci*
MORÁLKA	*zvrátený, perverzný, úchylný, šialený, škaredý, odporný, ohavný, vražda, zabíjanie*	*pokrytec, klamár, zlodej, podvodník*
HLÚPOSŤ	*popletený, priemerný, nekonzistentný*	*primitívny, nedovzdelaný, neschopný, zadubený, infantilný, nepríčetný, smiešny, tragikomický*

Ako je zrejmé zo súpisu niektorých typických expresívnych výrazov, viaceré z nich (v tabuľke podčiarknuté) používajú obe strany. Ukazuje sa teda, že konzervatívci a liberáli si navzájom vyčítajú to isté. Ďalšie z používaných výrazov sú zasa obsahovo prepojené a líšia sa v dôraze na významové odtienky alebo v intenzite hodnotiaceho a emocionálneho aspektu (*boľševický – ľudácky; vrah – zlodej; priemerný – neschopný*). Tretiu skupinu tvoria výrazy opozitného významu (*revolucionár – reakcionár; homodiktát – homofóbia; antiklerikál – križiak*).

V podrobnej lingvistickej interpretácii našich zistení (Rončáková 2022) sme analyzovali zachytené expresívne výrazy z dvoch prepojených hľadísk: 1. z hľadiska objektu (javy, skupiny, jednotlivci) a 2. z hľadiska výrazových prostriedkov expresivity (irónia, hodnotenie, opis, obraznosť). Na tomto mieste zhrnieme podstatné zistenia a závery svojich pozorovaní.

Z **kvantitatívneho hľadiska** boli expresívnejšie liberálne texty, a to najmä denník *SME.* V konzervatívnej vzorke vládla v distribúcii expresív výrazná diskrepancia: vyčnieval portál *Christianitas,* ktorého autori sa vyjadrovali omnoho expresívnejšie, početnosť expresívnych textov tam prevýšila *Denník N* a blížila sa k denníku *SME.* To zároveň naznačuje, že z hľadiska emotívneho, iracionálneho prístupu sú liberálne médiá blízke tomu, ktoré býva práve v liberálnom prostredí označované za neseriózne, neprofesionálne, dezinformačné.

Ďalšiu odlišnosť sme zaznamenali v **nasmerovaní expresívneho vyjadrovania** konzervatívnych a liberálnych médií. Pozornosť liberálnych médií sa orientovala pomerne vyrovnane na všeobecne poňaté spoločenské javy (*konzervativizmus, kresťanstvo, pro-life, obavy konzervatívcov z rozličných progresívnych novôt...*), všeobecne poňaté skupiny osôb (*konzervatívci, veriaci, intelektuáli...*) a na konkrétnych jednotlivcov, pričom v rámci

poslednej kategórie výrazne prevyšovali známe, žijúce, čitateľovi blízke osoby (na čele s *A. Záborskou, M. Krajniakom, M. Kuffom* a pod.). V konzervatívnych médiách sme zaznamenali najviac expresív adresovaných javom (*liberalizmus, LGBT, potraty, klíma, politická korektnosť*...), podstatne menej expresív zameraných na skupiny (*liberáli, elity, eurofili*[1]*...*) a minimum expresív týkajúcich sa konkrétnych jednotlivcov, pričom v tejto skupine boli navzájom vyrovnané kategórie pomerne neznámych, vzdialených osôb (*nejaká prednášajúca, nejakí vedci...*) a známych, blízkych osôb (*Andrej Kiska, Jana Cigániková...*). Znamená to, že prístup liberálnych komentátorov používajúcich expresívne výrazy bol adresnejší, útočnejší, agresívnejší. Naopak, konzervatívni komentátori aj explicitne odmietali nasledovať svojich oponentov „na ich hulvátske ihrisko" – ako sa vyjadril V. Palko v texte, v ktorom reagoval na útoky Libora Meliorisa z *Denníka N*, ktorý ho nazval „ekonomickým nímandom"[2]. Palko použil v tejto súvislosti výraz „stupídnosť" a článok nazval „čudom"[3], ale k osobe autora sa nevyjadril. Podobne v denníku *Postoj* S. Javornický polemizoval s O. Prostredníkom a nazval jeho výroky „katolíkofóbnymi"[4], vyhol sa však priamemu nálepkovaniu Prostredníkovej osoby.

Túto **adresnosť a útočnosť** liberálneho expresívneho výraziva potvrdila aj prevalencia hodnotiacich prívlastkov a pomenovaní v liberálnom slovníku. Vo vzťahu k javom bola v liberálnych textoch častá aj irónia. Veľmi málo sa však vyskytovala obraznosť a metaforickosť. Naopak, konzervatívci požívali menej priamych označení a pomenovaní a viac irónie aj **obraznosti** (*pokroková komsomolci, liberálny parný valec, liberáli, ktorým sa až revolučný chochol natriasal, boľševický roh myšlienkovej hojnosti, kaviarenské huncútstva, woke zmrákanie, woke svorka, bojovná dcéra amerických plání...*). Okrem vyššej miery konzervatívnej tvorivosti a schopnosti narábať s intertextovými odkazmi to svedčí o zvýšenej tendencii liberálov charakterizovať a pomenúvať javy a osoby priamo, bez okolkov.

Irónia používaná v jednej i druhej skupine a naznačovaná najmä úvodzovkami, prípadne výrazmi typu akože, takzvaný, údajný, bájny, ale aj zjavná z kontextu, bez dodatočného vyznačenia, potvrdzovala Lakoffovu tézu o odlišných terminologických, alebo všeobecne pojmových množinách, typických pre konzervatívne a liberálne diskurzy. Liberáli totiž neakceptovali a ironizovali slová ako tradičný, kultúrna vojna, cancel culture, prorodinná politika, genderová ideológia a pod. Považujú ich totiž za súčasť konzervatívnych naratívov a odmietajú priznať im konzervatívcami prisudzovaný význam. Konzervatívci sa zas podobne stavali k pojmom právny štát, umelé prerušenie tehotenstva, humanistický. Úvodzovkami a inými spôsobmi naznačovali, že liberáli sa týmto pojmom snažia vnútiť neakceptovateľný význam.

---

[1] Hodný zmienky je konzervatívny kritický postoj do vnútra a následné expresívne vyjadrovanie sa na adresu slabých alebo zradných konzervatívcov, pre ktorých niekedy používajú aj skratku CINO (Catholics in Name Only). Na liberálnej strane sme takúto ucelenú a pomerne často spomínanú skupinu „vlastných" hodných kritiky neidentifikovali.

[2] MELIORIS, Libor: Akú budúcnosť má štát, ktorý nechá Mikloša sedieť v kúte, ale ekonomickému nímandovi Palkovi zverí dôchodky? In: *Denník N,* 14. 12. 2020, dostupné na: https://e.dennikn.sk/2187073/aku-buducnost-ma-stat-ktory-pri-reformach-necha-miklosa-sediet-v-kute-ale-ekonomickemu-niemandovi-palkovi-zveri-reformu-dochodkov/?ref=list&_ga=2.57548586.1432834764.1632385626-1209719125.1632385626

[3] PALKO, Vladimír: Denník N to dáva na hulváta. In: *Štandard,* 20. 12. 2020, dostupné na: https://dennikstandard.sk/14729/dennik-n-to-dava-na-hulvata/

[4] JAVORNICKÝ, Samuel: Temné vízie „pápeža progresívcov". In: *Postoj,* 20. 8. 2020, dostupné na: https://www.postoj.sk/59635/temne-vizie-papeza-progresivcov

Za jedno z významných zistení považujeme aj orientáciu liberálnych komentátorov na **kritiku cirkvi a náboženstva**. Ukázalo sa, že liberálni novinári si konzervatívne presvedčenie do značnej miery stotožňujú s kresťanským presvedčením – a kým konzervatívci smerovali svoju kritickú argumentáciu na ideológiu liberalizmu, liberáli sa nesporili s ideológiou konzervativizmu, ale s kresťanským náboženstvom, ktoré je z ich pohľadu ideológiou. V konzervatívnych textoch takmer polovica expresív smerovala voči liberalizmu ako takému (49 %); v liberálnych textoch sa najpočetnejšia skupina expresív týkala kresťanstva a cirkvi (41 %). V liberálnom pojmosloví preto významnú skupinu tvoria slová, ako *bigotný, klerikálny, stredoveký, demagogický, dogmatický* a pod.

Záver

Môžeme teda uzavrieť, že v mediálnych konzervatívno-liberálnych prestrelkách siahajú po expresívnych slovách častejšie liberálni a menej profesionálni novinári. Konzervatívci viac polemizujú s ideológiou a snažia sa argumentovať; pre liberálov je typický osobnejší, útočnejší štýl. Výrazové prostriedky na oboch stranách vykazujú nápadné príbuzné znaky a možno ich rozdeliť do paralelných tematických skupín a paralelných naratívnych línií. Znamená to, že jedni druhým často vyčítajú to isté a pomenúvajú to buď rovnako (*fanatický, radikálny, cenzúra, nenávisť*), alebo napohľad opačne, ale v hĺbke podobne (*marxistický/fašistický*). Expresíva samy osebe sú legitímnym nástrojom na vyjadrenie názoru a emócií, pričom plnia pozitívnu úlohu spestrenia, ozvláštnenia, zatraktívnenia textu. To však platí, keď sprevádzajú argument. Nemali by ho nahrádzať. Jedna z nových otázok, ktoré otvoril tento výskum, sa preto týka spolupráce expresivity a argumentácie v novinárskych komentároch: kedy sa vyskytujú pospolu a kedy argumenty absentujú.

Literatúra

HARDOŠ, P. (2022): Christianitas.sk (posudok). In: *Konšpiratori.sk.* Dostupné na internete: https://konspiratori.sk/stranka/881 (cit. 19. 4. 2022).

HUNTER, J. D. (1992): *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.

HUNTER, J. D. (2009): The Cultural War and the Sacred/Secular Divide: The Problem of Pluralism and Weak Hegemony. In: *Social Research,* 76/4, 1307 – 1322.

KRAMARA, M. (2020): Hovorca KBS k šíreniu dezinformácií prostredníctvom internetu. In: *Tlačová kancelária Konferencie biskupov Slovenska,* 21. 12. 2020. Dostupné na: https://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20201221034 (cit. 18. 1. 2022).

LAKOFF, G. (2002): *Moral Politics. How Liberals and Conservatives Think.* Chicago, London: The University of Chicago Press.

RONČÁKOVÁ, T. (2022): *Ako sa navzájom častujú konzervatívci a liberáli. Expresívne výrazy v mediálnych textoch*. Rukopis v recenznom konaní.

ZIMA, J. (1961): *Expresivita slova v současné češtině*. Praha: Nakl. Československé akademie věd.

Doc. Terézia Rončáková, PhD., (nar. 1980 v Žiline) po skončení štúdia žurnalistiky na FF UK v Bratislave (2002) pôsobila ako novinárka v tlačovej agentúre SITA, v *Katolíckych novinách* a vo *Vatikánskom rozhlase* v Ríme. Súčasne obhájila dizertačnú prácu na Katolíckej univerzite v Ružomberku (2006). Habilitovala sa na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave (2012). Vedecký záujem sústredí na publicistický a náboženský štýl a na žurnalistickú žánrológiu. Pôsobí na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Angažuje sa ako členka Spoločenstva Ladislava Hanusa, združenia mladých katolíckych novinárov Network Slovakia a Fóra pre verejné otázky.

Kontaktná adresa:
Filozofická fakulta KU v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok

terezia.roncakova@ku.sk